

SARAH BAKEWELL

Egzistencialistų kavinėje

Laisvė, būtis ir abrikosų kokteilis

su Jeanu-Pauliu Sartre'u, Simone de Beauvoir,
Albert'u Camus, Martinu Heideggeriu,
Edmundu Husserliu, Karlu Jaspersu,
Maurice'u Merleau-Ponty ir kt.

TYTO ALBA

SARAH BAKEWELL

Egzistencialistų kavinėje

Laisvė, būtis ir abrikosų kokteilis

su Jeanu-Pauliu Sartre'u, Simone de Beauvoir,
Albert'u Camus, Martinu Heideggeriu,
Edmundu Husserliu, Karlu Jaspersu,
Maurice'u Merleau-Ponty ir kt.

Iš anglų kalbos vertė
Viktorija Uzėlaitė

VILNIUS 2019

Sarah BAKEWELL
AT THE EXISTENTIALIST CAFÉ
Chatto & Windus, London, 2016

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno
Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, taip pat padaryti viešai
prieinamą kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas:
parduoti, nuomoti, teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.

Draudžiama šį kūrinių, esančių bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose,
mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti visiems
prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

Copyright © Sarah Bakewell, 2016
© Viktorija Uzėlaitė, vertimas į lietuvių kalbą, 2019
© „Tyto alba“, 2019

ISBN 978-609-466-367-3

Turinys

1	Pone, tas egzistencializmas – tikras siaubas!	9
2	Prie pačių daiktų	46
3	Burtininkas iš Meskirchės.....	63
4	<i>Das Man</i> , arba Šauksmas.....	88
5	Krimsti žydinčius migdolus.....	114
6	Nenoriu valgyti savo rankraščių	139
7	Okupacija ir išsilaisvinimas	156
8	Nuniokojimas.....	198
9	Gyvenimo studijos	232
10	Šokantis filosofas	253
11	„Croisés comme ça“	268
12	Nuskriaustųjų akimis	301
13	Kartą paragavęs fenomenologijos.....	332
14	Neaprėpiamas žydėjimas	352
	Veikėjai.....	363
	Padėka	372
	Literatūra	374

Pone, tas egzistencializmas – tikras siaubas!

Trys žmonės geria abrikosų kokteilį, daugiau žmonių iki išnaktų kalbasi apie laisvę ir dar daugiau žmonių keičia gyvenimą. Dar pamąstome, kas yra egzistencializmas.

Kartais sakoma, kad egzistencializmas yra veikiau nuotaika nei filosofijos kryptis, kad jo ištakos yra kenčiantys devyniolikto amžiaus romanistai, o prieš juos – Blaise'as Pascalis, kurį gąsdino begalinių erdvių tyla, o prieš jį – šv. Augustinas, troškęs pažinti sielą, o prieš jį – pavargęs Senojo Testamento Mokytojas ir Jobas, žmogus, drįsęs suabejoti Dievo žaidžiamais žaidimais, bet paskui nulenkęs galvą, nes buvo įbaugintas. Trumpai tariant, visi, kurie kada nors jautėsi nepatenkinti ar svetimi, kuriems knietėjo maištauti.

Tačiau kitu požiūriu egzistencializmo gimtadieniu galima laikyti vieną vakarą arti 1932–1933 metų sandūros, kai trys jauni filosofai, sėdintys „Bec-de-Gaz“ bare Monparnaso gatvėje Paryžiuje, dalijosi gandais ir gėrė firminį abrikosų kokteilį.

Vėliau šią istoriją išsamiai papasakos Simone de Beauvoir. Tada jai buvo dvidešimt penkeri, į pasaulį ji žvelgė iš po dailiai nuleistų vokų. Į barą atėjo su savo vaikinu Jeanu-Pauliu Sartre'u, dvidešimt septynerių metų vyrų pakumpusiais pečiais, žemyn nuleistais lūpų kampučiais, randuotu veidu, atlėpusiomis ausimis ir į skirtingas puses žiūrinčiomis akimis, nes dešinė, beveik nereginti, dėl sunkios

egzotropijos, arba žvairumo, vis kryptdavo į šoną. Jei nebūdavai tam pasiruošęs, bendraudamas su juo sutrikdavai, bet jei prisiversdavai žiūrėti į kairę akį, matydavai, kad iš jos sklinda šiluma ir protas. Tai buvo akis žmogaus, kuriam įdomu viskas, ką pasakoji.

Sartre'as ir de Beauvoir dabar išties buvo susidomėję, nes trečias prie staliuko sėdintis žmogus jiems turėjo naujienų. Tai buvo senas Sartre'o mokyklos ir studijų draugas Raymond'as Aronas. Aronas, kaip ir kiti du pokalbio dalyviai, į Paryžių atvyko žiemos atostogų. Sartre'as ir de Beauvoir mokytojavo Prancūzijos provincijose: Sartre'as Havre, de Beauvoir Ruane, o Aronas studijavo Berlyne. Dabar jis pasakojo draugams apie ten atrastą filosofiją, įmantriai pavadintą fenomenologija – ilgu, bet elegantišku žodžiu, kuris ir prancūzų, ir anglų kalboje skamba kaip jambinis trimetras.

Aronas pasakojo maždaug taip: tradiciniai filosofai dažnai pradeda nuo abstrakčių aksiomų ar teorijų, o vokiečių fenomenologai tyrinėja patį gyvenimą – tokį, kokį patiria kiekvieną akimirką. Jie atideda į šalį tai, kas nuo pat Platono laikų buvo varomoji filosofijos jėga: spėlionės, ar daiktai yra tikri arba kaip galima sužinoti apie juos ką nors tikra. Fenomenologai pabrėžia, kad tokius klausimus keliantis filosofas *jau* yra išviestas į pasaulį, pilną fenomenų (graikiškai – „daiktų, kurie pasirodo“) ar bent jau daiktų regimybės. Kodėl gi nesutelkti dėmesio į fenomenus numojus ranka į visa kita? Senųjų svarstymų nereikia visiškai atsisakyti, bet juos galima suskliausti, kad filosofai galėtų tvarkytis su žemiškesniais dalykais.

Didysis fenomenologų mąstytojas Edmundas Husserlis davė mums šūkį: „Prie pačių daiktų!“ Tai reiškia: negaiškite laiko aiškindami daiktus ir ypač negaiškite laiko svarstydami, ar daiktai yra tikri. Tiesiog žvelkite į *tai*, kas iškyla prieš jus, ir kuo tiksliau apibūdinkite. Kitas fenomenologas Martinas Heideggeris pateikė dar vieną įžvalgą. Pasak jo, per visą žmonijos istoriją filosofai gai-

šo laiką spręsdami šalutinius klausimus, užmiršdami užduoti patį svarbiausią – Būties – klausimą. Ką reiškia *būti*? Ką reiškia teigti, kad tu pats esi? Jis tvirtina, kad kol to nepaklausi, niekur nenuėisi. Jis irgi siūlo fenomenologų metodą: nesivelti į intelektualius svarstymus, kreipti dėmesį į daiktus ir leisti jiems patiems atsiskleisti.

– Žinai, *mon petit camarade*, – Aronas kreipėsi į Sartre'ą mokyklos laikų malonybiniu kreipiniu „mano mažasis bičiuli“, – jei esi fenomenologas, gali kalbėti apie šį kokteilį ir iš to padaryti filosofiją!

De Beauvoir rašė, kad Sartre'as tai išgirdęs išblyško. Iš dramatiško jos pasakojimo galėtum pamanyti, kad jie ničnieko nebuvo girdėję apie fenomenologiją. Iš tikrųjų jie šiek tiek bandė skaityti Heideggerį. Jo paskaitos „Kas yra metafizika?“ vertimas pasirodė tame pačiame žurnalo „Bifur“ 1931 metų numeryje, kaip ir viena iš ankstyvųjų Sartre'o esė. Tačiau de Beauvoir rašė: „Kadangi nesupratome nė žodžio, jis mums pasirodė neįdomus.“ *Dabar* jie susidomėjo – pamatė, kad fenomenologija yra būdas filosofiją susieti su kasdiene gyvenimiška patirtimi.

Ir jie išties buvo pasiruošę šiai naujai pradžiai. Mokykloje ir universitete Sartre'as, de Beauvoir ir Aronas filosofijos mokėsi pagal griežtą prancūzišką programą, kurioje svarbiausią vietą užėmė Immanuelio Kanto veikalų studijos ir begalinės interpretacijos. Epistemologiniai klausimai kilo vienas iš kito, lyg sukant kaleidoskopą, bet visada būdavo grįžtama prie tos pačios minties: manau, kad kai ką žinau, bet iš kur galiu žinoti, kad žinau tai, ką žinau? Tai buvo sunkus, bergždžias darbas, ir visi trys studentai, nors egzaminus išlaikė puikiai, jautėsi nepatenkinti – ypač Sartre'as. Gavęs diplomą jis užsiminė kuriąs naują „destruktyvią filosofiją“, bet aiškiai nepasakė, kokį pavidalą ji įgis. Priežastis buvo paprasta – jis pats to gerai nežinojo. Toliau bendros maišto dvasios jis nepažengė. Tačiau, regis, jį aplenkė kiti. Jei Sartre'as ir išbalo išgirdęs Aro-

no žinią apie fenomenologiją, tai veikiausiai ne tik iš jaudulio, bet ir dėl įžeistos savimeilės.

Šiaip ar taip, jis niekada neužmiršo tos akimirkos ir po gerų keturiasdešimties metų žurnalistui prisipažino: „Galiu pasakyti, kad mane tai pribloškė.“ Ši filosofija mažų mažiausiai buvo gyvenimiška. Pasak de Beauvoir, jis iškart nudūmė į artimiausią knygyną ir paprašė: „Duokit man viską, ką turit apie fenomenologiją, tik greičiau!“ Jis gavo Husserlio mokinio Emmanuelio Lévinio knygėlę „Intuicijos teorija Husserlio fenomenologijoje“. Knygos lapai dar buvo nesupjaustyti. Sartre'as, neturėdamas po ranka peilio popieriui pjaustyti, pirštais atplėšė lapus ir žingsniuodamas gatvę įniko skaityti. Turbūt panašiai jautėsi Keatsas, išvydęs Chapmano Homero vertimą. Vėliau Keatsas taip aprašė savo įspūdžius:

*Daug aukso žemių aš apkeliavau,
Karalystes regėjau klestint šauniai;
Salas vakarines lankiau, kur dainiai
Tarnavo Apolonui – kas uoliau.
Girdėjau ir apie didžiulę šalį,
Homero iškilios kaktos valdas,
Nors nebuvo jos matęs niekada,
Nuo balso Chapmano drąsaus apsalęs
Jaučiaus lyg astronomas, nelauktai
Planetą naują prieš akis išvydęs;
Ar lyg Kortesas nuo uolos aukštai
Žvelgiąs į Ramųjį, o jo išdidūs
Jūreiviai – viens į kitą: negi tai
Už Darieno kitos jūros plyti?**

* John Keats, Pirmą kartą pavarčius Chapmano „Homerą“, iš anglų k. vertė Kornelijus Platelis.

Sartre'as nebuvo akylas kaip erelis ir nemokėjo patylėti, o jo galvoje kirbėjo spėlionės. Aronas, matydamas tokį įkarštį, pasiūlė jam rudenį vykti į Berlyną studijuoti Prancūzų institute, kurį jis ir pats buvo baigęs. Sartre'as galėtų išmokti vokiečių kalbą, skaityti fenomenologų veikalus originalo kalba ir tiesiogiai semtis filosofinės jų energijos.

1933 metai, kai naciai atėjo į valdžią, nebuvo pats geriausias laikas keltis į Vokietiją. Tačiau Sartre'ui pasitaikė puiki proga pakeisti gyvenimo būdą. Jam įgriso mokytojauti, studijos universitete buvo nuobodžios, jis irzo, kad iki šiol dar netapo genialiu rašytoju, nors apie tai svajojo nuo pat vaikystės. Kad galėtų rašyti tai, ką nori, – romanus, esė ir visa kita, – jis žinojo turįs patirti Nuotykių. Svajodavo, kaip dirba su uosto krovikais Konstantinopolyje, kaip medituoja su vienuoliais ant Šv. Atono kalno, kaip lindi lūšnose su Indijos parijais, kaip su žvejais įveikia audras Niufaundlando pakrantėse. Kol kas jam nuotykis bus vien tai, kad neberekės Havre mokyti vaikų.

Praslinko vasara, jis susitvarkė dokumentus ir išvyko studijuoti į Berlyną. Baigęs kursą namo parsivežė naują mišinį: vokiečių fenomenologijos metodus, supintus su ankstesnėmis danų filosofo Sørenio Kierkegaard'o ir kitų idėjomis, pagardintus savitu prancūzišku jo paties literatūriniu stiliumi. Jis taikė fenomenologiją žmonių gyvenime ir darė tai savitai, jautriai – kitaip nei jos pradininkai. Taip jis sukūrė tarptautinę filosofiją su paryžietišku atspalviu – modernųjį egzistencializmą.

Sartre'o išradimas buvo genialus, mat fenomenologiją jis išties pavertė abrikosų kokteilį ir juos patiekiančių padavėjų filosofija. Tai buvo lūkesčių, nuovargio, susirūpinimo, jaudulio, kopimo į kalną, aistros geidžiamam mylimajam, pasibjaurėjimo negeidžiamuoju,

Paryžiaus sodų, šaltos rudeniškos Havro jūros, pojūčio, kai sėdi ant per minkšto fotelio, vaizdo, kaip subliūkšta moters krūtys jai gulantis ant nugaros, bokso raundo įtampos, filmo, džiazo, dviejų nepažįstamųjų susitikimo po gatvės žibintu filosofija. Jis kūrė filosofiją iš galvos svaigulio, vojerizmo, gėdos, sadizmo, revoliucijos, muzikos ir sekso. Daug sekso.

Ankstesni filosofai savo mintis dėstė kruopščiai suformuluotais teiginiais ir argumentais, o Sartre'as – kaip romanistas. Nieko nuostabaus, nes jis buvo rašytojas. Savo romanuose, apsakymuose ir pjesėse, taip pat filosofijos traktatuose rašė apie fizinius pojūčius, žmogiškojo gyvenimo struktūrą ir nuotaikas. O dažniausiai nagrinėjo plačią temą: ką reiškia būti laisvam.

Jo požiūriu, laisvė yra bet kokios žmogiškosios patirties šerdis, skirianti žmogų nuo visų kitų objektų. Kiti objektai tiesiog yra savo vietose ir laukia, kada bus pastumti ar patraukti. Sartre'o įsitikinimu, netgi gyvūnai dažniausiai paklūsta instinktams ir elgiasi taip, kaip būdinga elgtis jų rūšies atstovams. Tačiau žmogiškosios būtybės neturi iš anksto apibrėžtos prigimties. Todėl aš, spręsdamas, ką daryti, kuriu savo prigimtį. Be abejo, mane gali veikti biologija, kultūros duotybės ar asmeninė istorija, bet visi šie dalykai dar nėra galutinis mano projektas. Aš visada vienu žingsniu lenkiu save, pakeliui kurdamas savo gyvenimą.

Sartre'as šį dėsni nusakė keturiais žodžiais, apibrėžiančiais ir egzistencializmą: „Egzistencija pirmesnė už esmę.“ Šioje formulėje dėl trumpumo paaukotas aiškumas. Jos reikšmė maždaug tokia: įmestas į pasaulį turiu susikurti savo paties apibrėžimą (arba prigimtį, arba esmę), nebūdingą jokiai kitam objektui ar gyvybės formai. Galbūt kai kas mano galintys apibrėžti mane priklijuodami kokią nors etiketę, bet jie klysta, nes aš esu nuolatos vykstantis darbas. Veikdamas kuriu save ir tai yra žmogaus gyvenimo pa-

grindas, arba, pasak Sartre'o, *pats* žmogaus gyvenimas nuo sąmonės atsiradimo iki akimirkos, kai mirtis ją užgesins. Aš esu savo paties laisvė – nei daugiau, nei mažiau.

Ši mintis svaigino ir kai Sartre'as ją iki galo nugludino – tai įvyko paskutiniaisiais Antrojo pasaulinio karo metais, – tapo žvaigžde. Jis buvo liaupsinamas, garbinamas kaip guru, žurnalistai jį kalbino ir fotografavo, jam buvo siūloma rašyti straipsnius ir pratarmes, jis buvo kviečiamas į komitetus ir radijo laidas. Žmonės dažnai prašydavo jo, kad šnekėtų temomis, peržengiančiomis jo išmanymo ribas, bet jis niekada nepritrūkdavo žodžių. Simone de Beauvoir irgi rašė grožinę literatūrą, dienoraščius, esė ir filosofijos kūrinis, kalbėdavo per radiją. Jos filosofija dažnai būdavo labai artima Sartre'o filosofijai, bet ji kūrė atskirai nuo jo ir pabrėždavo kitus dalykus. Jie kartu vykdavo į keliones skaityti paskaitų ir pristatyti knygų, kartais juos pasodindavo į krėslus, tarsi sostus, kaip dera egzistencializmo karaliui ir karalienei.

1945 metų spalio 28 dieną, sakydamas viešą kalbą „Maintenant“ klube Centriniuose Paryžiaus rūmuose, Sartre'as pirmą kartą suprato, kad tapo įžymybe. Nei jis, nei organizatoriai nenumatė, kad pasiklausyti jo kalbos susirinks tokia minia. Kasa buvo apgulta, daug žmonių į vidų pateko nemokamai, nes negalėjo prie jos prasibrauti. Stumdantis buvo aplaužytos kėdės, dėl nerudėniškos kaitros keli žiūrovai nualpo. „Time“ žurnalo nuotraukų pavadinimų autorius pašmaikštavo: „Filosofas Sartre'as. Moterys alpsta.“

Kalba sulaukė didelio pasisekimo. Maždaug pusantro metro ūgio Sartre'o minioje turbūt beveik nebuvo matyti, bet jis įdomiai pristatė savo idėjas, o vėliau sudėjo jas į knygą „Egzistencializmas – tai humanizmas“. Ir paskaita, ir knyga buvo užbaigtos anekdotu. Klausytojams, ką tik patyrusiems nacių okupaciją ir išsilaisvinimą,

šis trumpas pasakojimas turėjo pasirodyti labai savas. Jis paliudijo, kad Sartre'o filosofija ne tik patraukli, bet ir verčianti susimąstyti.

Vieną dieną okupacijos metais buvęs studentas atėjo pas Sartre'ą klausti patarimo. To jaunuolio brolis žuvo per mūšį 1940 metais, prieš Prancūzijai pasiduodant; jo tėvas tapo kolaborantu ir paliko šeimą. Jaunuolis liko gyventi su motina ir buvo jai vienintelė paspirtis. Tačiau jis troško prasmukti pro sieną, per Ispaniją nusigauti iki Anglijos, įstoti į Laisvosios Prancūzijos armiją ir kariauti su naciais – pagaliau atsidurti tikrame kruviname kare, gauti progą atkeršyti už brolių, savo veiksmais paprieštarauti tėvui ir prisidėti prie šalies išsivadavimo. Bėda ta, kad jam būtų tekę palikti mamą vieną tokiu pavojingu laiku, kai net maisto buvo sunku įsigyti. Galbūt dėl to ji net būtų pakliuvusi į vokiečių nemalonę. Taigi: ar jam paisyti mamos ir būti geru sūnumi, ar stoti į kovą ir daryti tai, kas gali atnešti naudos daugeliui?

Filosofai, mėgindami įminti tokias etines mįsles, nuolat pakliūva į painiavą. Sartre'ui užduotas klausimas turi kai ką bendra su garsiu vagono eksperimentu. Įsivaizduokite: matote bėgiais lekiantį atitrūkusį vagoną ar tramvajų. Toliau ant bėgių stovi pririšti penki žmonės. Jei nieko nedarysite, tie penki žmonės žus. Tačiau patraukę svirtį galėtumėte nukreipti vagoną kitais bėgiais. Jei tai padarytumėte, žūtų vienas ant bėgių pririštas žmogus. Jei nedarytumėte nieko, jam negrėstų joks pavojus. Ką rinksitės: pražudyti vieną žmogų ar nedaryti nieko ir leisti žūti penkiems žmonėms? (Kitas šio eksperimento variantas vadinasi „Storulis“. Vagoną galima pasukti į kitą kelią tik nustūmus nuo tilto ant bėgių stovintį stambų žmogų. Šiuo atveju reikėtų fiziškai paliesti tą, kurį žudai, – dėl to dilema tampa dar skaudesnė ir sudėtingesnė.) Sartre'o studento pasirinkimą būtų galima laikyti vagono eksperimento sprendimu, tačiau jaunuoliui pasirinkti itin sunku, nes

jis nėra tikras, kad pabėgęs į Angliją kam nors padės, ir nežino, ar paliktai motinai tikrai bus labai blogai.

Sartre'ui nerūpėjo šio etinio uždavinio išspręsti tradiciniu būdu, juolab jo nedomino vadinamųjų „vagonininkų“ svarstymai. Jis pakvietė klausytojus susimąstyti apie patį asmenį. Kaip jaustis, kai iškyla tokia dilema? Kaip sutrikusiam jaunuoliui priimti sprendimą? Kas ir kaip galėtų jam padėti? Į pastarąjį klausimą Sartre'as atsakė apžvelgdamas, kas jam *nepadėtų*.

Prieš ateidamas pas Sartre'ą studentas ketino kreiptis patarimo į visų pripažintus moralinius autoritetus. Jis norėjo eiti pas kunigą, bet kunigai kartais kolaboruodavo su okupantais, be to, krikščioniškoji moralė liepia mylėti artimą ir daryti gera kitiems, konkrečiai nenurodydama, kas tie kiti – motina ar Prancūzija. Paskui jis mėgino ieškoti atsakymo filosofų veikaluose, kuriuos nagrinėjo mokykloje, – juk filosofija yra išminties versmė. Tačiau filosofai buvo pernelyg abstraktūs, jaunuoliui atrodė, kad šioje situacijoje jie neturės ko pasakyti. Tada jis mėgino klausytis širdies: galbūt atsakymas glūdi ten. Tačiau studentas girdėjo tik nedarnius balsus, sakančius skirtingus dalykus, pavyzdžiui: turiu likti, turiu bėgti, privalau būti narsus, privalau būti geras sūnus, noriu kariauti, bet man baisu, nenoriu mirti, turiu ištrūkti. Noriu būti geresnis už tėtį! Ar aš tikrai myliu savo šalį? O gal tik įsivaizduoju, kad myliu? Karaliaujant tokiu kakofonijai jis net negalėjo kliautis savimi. Neradęs kitos išeities, jaunuolis atėjo pas savo buvusį mokytoją Sartre'ą, žinodamas, kad iš jo bent neišgirs standartinio atsakymo.

Ir tikrai, išklauses pasakojimo apie studento rūpesčius, Sartre'as pasakė paprastai:

– Esi laisvas, todėl spręsk, kitaip sakant, kurk.

Jis buvo įsitikinęs, kad šiame pasaulyje nėra kelio ženklų. Nė vienas iš senųjų autoritetų nepajėgia padėti atsikratyti laisvės naš-

tos. Gali kuo kruopščiausiai nagrinėti moralinius ir praktinius klausimus, bet galiausiai vis tiek teks pasiryžti ir ką nors daryti. Tik nuo tavęs priklauso, kas bus tas kas nors.

Sartre'as neatskleidė, ar studentui tai buvo naudinga ir ką jis galiausiai nusprendė. Net nežinome, ar tikrai gyveno toks žmogus; o gal jis tebuvo kelių jaunų bičiulių mišinys ar išgalvotas personažas? Sartre'as norėjo pasakyti klausytojams, kad kiekvienas jų yra laisvas, kaip tas studentas, net jei jų padėtis nėra tokia dramatiška. Galbūt įsivaizduojate, kad vadovaujatės moralės dėsniais, kad vienaip ar kitaip elgtis jus verčia psichologinė jūsų būseną, ankstesnė patirtis ar tai, kas vyksta aplinkui. Šie veiksniai, pasak Sartre'o, labai svarbūs, bet jie tik papildo „situaciją“, kurioje turite veikti. Net jei našta nepakeliama (galbūt jūsų laukia egzekucija, gal sėdite gestapo kalėjime ar tuoj nukrisite nuo uolos), vis vien esate laisvi nuspręsti, ką mąstyti ar daryti. Sprendimą priimate ten, kur dabar esate. O jį priimdami renkatės, kas būsite.

Atrodo sudėtinga ir baisu, nes iš tikrųjų taip ir yra. Sartre'as neneigia, kad nuolatinis spaudimas priimti sprendimus sukelia nesibaigiantį nerimą, jis dar sustiprina šį nerimą pabrėždamas, kad tai, ką darai, yra tikrai *svarbu*. Rinktis turi taip, lyg rinktu-meisi atstovaudamas visai žmonijai, prisiimdamas atsakomybę už žmonių padermę našą. Jei vengsi šios atsakomybės apgaudinėdamas save, kad esi aplinkybių ar kurio nors žmogaus netikusio patarimo auka, neatitiksi žmogiškosios būties reikalavimų ir pasirinksi netikrą gyvenimą, atkirstą nuo „autentiškumo“.

Baimę lydi pažadas: pagal Sartre'o sampratą, autentiškam ir laisvam *įmanoma* būti tik tada, kai uoliai stengiesi. Ši mintis gąsdina tiek pat, kiek džiugina, ir tai vyksta dėl tų pačių priežasčių. Netrukus po paskaitos duodamas interviu Sartre'as apibendrina:

Nėra pažymėto tako, vedančio žmogų į išsigelbėjimą; žmogus turi visą laiką kurti savąjį kelią. Kurdamas jis yra laisvas, atsakingas, neieškantis pasiteisinimų, viltingas.

Ši gaivinanti mintis buvo itin patraukli 1945 metais, kai pripažintas socialines ir politines institucijas sužlugdė karas. Prancūzijoje ir kitur daug žmonių turėjo svarių priešasčių užmiršti neseną praeitį, moralinius jos kompromisus ir siaubus, kad galėtų sutelkti dėmesį į naujas pradžias. Tačiau buvo ir svarbesnių priešasčių, skatinančių siekti atsinaujinimo. Klausytojai Sartre'o žodžius išgirdo tuo metu, kai didžioji Europos dalis buvo virtusi griuvėsiais, kai pasigirdo žinių apie nacių mirties stovyklas, kai atominės bombos sunaikino Hirošimą ir Nagasakį. Karas privertė žmones suvokti, kad jie ir į juos panašūs gali labai stipriai nukrypti nuo civilizacijos normų; nieko nuostabaus, kad buvo suabejota nekinatama žmogaus prigimtimi. Tai, ką Naujasis Pasaulis išsaugos iš senojo, veikiausiai turės būti puoselėjama be veiksmingos autoritetų – politikų, religinių vadovų ir netgi filosofų – pagalbos. Čia turimi galvoje senieji filosofai, gyvenantys nutolusiuose abstrakčiuose pasauliuose. Tačiau esama ir naujų filosofų, pasirengusių įsikišti ir puikiai tinkamų šiai užduočiai įvykdyti.

Penktojo dešimtmečio viduryje Sartre'as iškėlė svarbų klausimą: jei esame laisvi, kaip galėtume tokiais sunkiais laikais pasinaudoti savo laisve? Savo esė „Karo pabaiga“, parašytoje tuoj po Hirošimos tragedijos ir išleistoje 1945 metų spalį – tą mėnesį, kai Sartre'as skaitė paskaitą, – jis ragino skaitytojus nuspręsti, kokio pasaulio jie nori, o paskui tokį ir kurti. Nuo šiol, rašė jis, visada turėsime atsižvelgti į tai, kad panorėję galime sunaikinti save su visa savo istorija ir gal net visa gyvybe žemėje. Niekas negali mūsų sulaikyti, tik mūsų pačių laisvas apsisprendimas. Jei norime išlikti,

turime *nuspręsti* gyventi. Taigi jis pasiūlė filosofiją, skirtą rūšiai, kuri ką tik siaubingai išsigando, bet galiausiai pasijuto pasiruošusi bręsti ir prisiimti atsakomybę.

Institucijos, kurių autoritetu Sartre'as suabejojo savo raštuose ir kalbose, ėmė jį pulti. Katalikų bažnyčia 1948 metais visus Sartre'o kūrinis – nuo didžiojo filosofijos veikalo „Būtis ir nebūtis“ iki romanų, pjesių ir esė – įtraukė į draudžiamų knygų sąrašą. Ji visiškai pagrįstai baiminosi, kad jo šnekos apie laisvę gali paskatinti žmones suabejoti savo tikėjimu. Tą sąrašą papildė dar labiau provokuojantis Simone de Beauvoir feministinis traktatas „Antroji lytis“. Suprantama, kad konservatyviems politikams nepatiko egzistencializmas; keisčiau, kad jo nekentė ir marksistai. Dabar Sartre'as dažnai prisimenamas kaip komunistinio režimo apologetas, tačiau ilgą laiką Komunistų partija jį smerkė. Jei žmonės tvirtina esą laisvi, kaip galima deramai surengti revoliuciją? Marksistai manė, kad žmonija turi pereiti iš anksto nustatytus etapus ir galiausiai sukurti socialistinį rojų. Šitaip galvojant nelieka vietos minčiai, kad esame asmeniškai atsakingi už tai, ką darome. Skirtingoms ideologinėms kryptims priklausantys egzistencializmo priešinkai beveik vienbalsiai sutiko, kad ši filosofija, kaip rašoma viename „Les nouvelles littéraires“ straipsnyje, yra „šleikštus filosofinio pretenzingumo, dviprasmiškų svajonių, fiziologinių reiškinių, liguistų skonių ir baugštaus erotiškumo mišinys... instrospektyvus embrionas, kurį būtų nepaprastai malonu sutraiškyti“.

Dėl tokių išpuolių egzistencializmas dar labiau traukė jaunus maištingus žmones. Jie priėmė jį kaip gyvenimo būdą ir madinę etiketę. Nuo penktojo dešimtmečio vidurio „egzistencialistais“ buvo vadinami visi, kurie skelbė laisvą meilę ir iki paryčių šokdavo pagal džiazą muziką. Aktorė, naktinių klubų mėgėja Anne-Marie

Cazalis savo prisiminimuose rašė: „Jei 1945-aisiais, okupacijai tęsiantis ketverius metus, tau buvo dvidešimt, laisvė reiškė ir laisvę eiti miegoti ketvirtą ar penktą valandą ryto.“ Laisvė reiškė pasipriešinimą vyresniesiems ir nustatytai tvarkai. Ji galėjo reikšti ir palaidą seksą tarp skirtingų rasių ir skirtingų klasių atstovų. Filosofas Gabrielis Marcelis traukinyje nugirdo moterį sakant: „Pone, tas egzistencializmas – tikras siaubas! Vienos mano draugės sūnus – egzistencialistas; jis gyvena virtuvėje su juodaode!“

1940 metais paplitusios egzistencializmo subkultūros židiniu tapo Sen Žermen de Prè bažnyčios kairiajame Senos krante apylinkės – šis Paryžiaus rajonas ir dabar dar kelia su tuo susijusių asociacijų. Sartrėas su de Beauvoir daug metų gyveno pigiuose Sen Žermeno bulvaro viešbučiuose ir ištisas dienas rašydavo kavinėse, dažniausiai dėl to, kad ten buvo šilčiau nei nešildomuose kambariuose. Mėgstamiausios jų užiegos buvo „Flore“, „Deux Magots“ ir „Bar Napoléon“, visos susispietusios prie Sen Žermeno bulvaro ir Bonaparto gatvės kampo. „Flore“ buvo geriausia, nes jos šeimininkas kartais leisdavo jiems padirbėti atskiruose kambariuose viršuje, kur netrukdydavo landūs žurnalistai ar praeiviai. Tačiau jiems patiko ir žmonių nusėsti staliukai apačioje, bent jau pirmosiomis dienomis. Sartrėas mėgo dirbti viešose erdvėse, triukšme ir šurmulyje. Jiems patiko bendrauti su draugais, bendradarbiais, menininkais, rašytojais, studentais ir įsimylėjėliais. Visi šnekėdavo vienu metu, visus jungė cigarečių ir pypkių dūmų kaspiniai.

Iš kavinės būdavo galima nueiti į pogrindinius džiaz klubus. „Lorientais“ Claude'o Lutterio grupė grodavo bliuzą, džiazą ir regtaimą, o „Tabou“ klubo žvaigždė buvo trimitininkas ir romanistas Borisas Vianas. Ten galėdavai pasinerti į kapotą, plerpiančią ir mykiančią džiaz muziką arba tamsiame kampe diskutuoti apie autentiškumą ir klausytis prarūkyto Cazalis draugės, mūzos ir

bendražygės Juliette Gréco, balso. 1946 metais atvykusi į Paryžių ji tapo garsia dainininke. Juliette Gréco, Cazalis ir Michelle Vian (Boriso žmona) nužiūrėdavo įeinančius į „Lorientais“ ir „Tabou“ ir neįleisdavo tų, kurie atrodydavo netinkamai, nors, pasak Michelle Vian, priimdavo kiekvieną, „jei tik jis būdavo įdomus, tai yra po pažastimi turėdavo knygą“. Tarp nuolatinių lankytojų buvo ir jau minėtų knygų autorių, pavyzdžiui, Raymond'as Queneau ir jo draugas Maurice'as Merleau-Ponty, abu naktinius klubus pamėgę bendraudami su Cazalis ir Gréco.

Gréco pradėjo ilgų tiesių plaukų madą, kurią vienas žurnalistas pavadino „skenduolio“ šukuosena, ir įrodė, kad, vilkint storus megztinius ir vyriškus švarkus užraitotomis rankovėmis, galima atrodyti elegantiškai. Gréco tvirtino plaukus užsiauginusi todėl, kad per karą nešaltų; de Beauvoir tą patį kalbėjo apie savo įprotį dėvėti turbaną. Egzistencialistai vilkėjo nudriskusius marškinius ir lietalčius, kai kurie jų atrodė lyg pankų pirmtakai. Pavyzdžiui, vienas vaikinai, pasak žurnalistų, dėvėdavo visiškai suplyšusius, vos ant pečių besilaikančius marškinius. Galop išskirtiniu egzistencialistų drabužiu tapo juodas vilnonis golfas.

Šiame maištingame pasaulyje, kaip ankstesnių kartų Paryžiaus bohema ir dadaistams, gera buvo visa, kas pavojinga ir iššaukiama, o gėris ir buržuazija buvo vertinama kaip blogybės. De Beauvoir mėgdavo pasakoti apie savo draugą, valkatą ir alkoholiką vokiečių dailininką, pramintą Wolsu (tikrasis jo vardas buvo Alfredo Otto Wolfgang Schulze). Jis šlaistydavosi po miestą, gyveno iš pašalpų ir atliekų. Vieną dieną, jam su de Beauvoir vaišinantis baro terasoje, iš pažiūros turtingas džentelmenas stabelėjo su juo pasišnekėti. Vyriškiui nuėjus, Wolsas susigėdęs atsisuko į de Beauvoir ir pasakė: „Atsiprašau, tas tipas yra mano brolis bankininkas!“ Šis atsiprašymas ją pralinksmino. Turbūt taip pat būtų teisinęsis ban-

kininkas, jei kas nors būtų pamatęs jį besikalbantį su valkata. Šiais laikais, po kelių dešimtmečių tarpkultūrinių mainų, tokia maišatis nebeatrodytų labai keista, bet anuomet ji galėjo sukristi vienus ir pralinksinti kitus.

Žurnalistai, mėgavęsi nešvankiomis egzistencialistų gyvenimo istorijomis, ypač domėjosi de Beauvoir ir Sartre'o meile. Buvo žinoma, kad šios poros santykiai atviri, kad jiedu yra ilgalaikiai partneriai, laisvi turėti ir kitų mylimųjų. Abu su malonumu mėgavosi laisve. Vėliau de Beauvoir turėjo ir daugiau reikšmingų santykių, pavyzdžiui, su amerikiečių rašytoju Nelsonu Algrenu ir prancūzų režisieriumi Claude'u Lanzmannu, vėliau sukūrusiu devynių valandų trukmės dokumentinį filmą apie holokaustą „Šoa“. De Beauvoir buvo griežčiau smerkiama dėl savo elgesio, nes ji moteris, bet spauda šaipėsi ir iš Sartre'o gundymo meno. 1945 metais „Samedi-soir“ rašė, kad jis atsiviliodavo moteris į miegamąjį pasiūlęs joms pauostyti kamambero. (Na, 1945-aisiais tikrai būdavo sunku gauti gero sūrio.)

Iš tikrųjų Sartre'ui nereikėjo gudrumu vilioti moterų į lovą, nors žiūrint į jo nuotraukas tai atrodo keista. Sėkmės jis sulaukdavo ne dėl savo išvaizdos, o dėl intelekto, energijos ir pasitikėjimo savimi. Jis su įkarščiu pristatydavo savo idėjas, bet gebėjo ir linksminti: švelniu balsu dainuodavo „Old Man River“ ir kitus džiaz hitus, grodavo pianinu ir mėgdžiodavo Antulį Donaldą. Raymond'as Aronas apie studijų laikų Sartre'ą rašė: „Jo bjaurumas išnykdavo, vos tik jis prabildavo, vos tik jo protas nutrindavo nuo veido spuo- gus ir patinimus.“ Kita pažįstama Violette Leduc pritarė, kad jo veidas niekada neatrodydavo bjaurus, nes buvo nušviestas proto spindesio, „išsiveržusio ugnikalnio nuoširdumo“ ir „ką tik suar- to lauko dosnumo“. Skulptorius Alberto Giacometti, piešdamas Sartre'o eskizą, sušuko: „Koks intensyvumas! Kokios galingos lini-

jos!“ Sartre'o veidas buvo mąstančio filosofo veidas. Žiūrėdamas į jį pasijusdavai blaškomas, svaidomas nuo vieno asimetriško bruožo prie kito. Jis galėdavo išvarginti žmogų, bet nebuvo nuobodus, tad jo gerbėjų būrys vis augo.

Atvirus santykius Sartre'as ir de Beauvoir pasirinko ne tik todėl, kad abiem taip buvo patogiau, bet ir todėl, kad turėjo filosofinių sumetimų. Jie norėjo *gyventi* pagal savo laisvės teoriją. Buržuazinis santuokos modelis su griežtomis lyčių elgesio taisyklėmis, slaptais romanais, atkakliu nuosavybės kaupimu ir vaikais jų neviliojo. Nors vaikų jie neturėjo, turto sukauptė mažai ir niekada kartu negyveno, tarpusavio santykiai jiems buvo labai svarbūs; jie beveik kasdien susitikdavo ir kartu dirbdavo.

Ir kitais atžvilgiais jie taikė filosofiją realiame gyvenime. Abu buvo ištraukę į politinę veiklą, negailėjo laiko ir jėgų reikalui, kurį remdavo, nevengė pasinaudoti ir savo šlove. Jaunesni draugai kreipdavosi į juos finansinės paramos ar pagalbos profesinei veiklai pradėti. Ir de Beauvoir, ir Sartre'as turėjo globotinių. Jie rašė poleminius straipsnius ir skelbė juos laikraštyje „Les Temps modernes“, kurį kartu su draugais pradėjo leisti 1945 metais. 1973-iaisiais Sartre'as kartu su bendraminčiais įsteigė reikšmingą kairiosios pakraipos laikraštį „Libération“. Nuo to laiko laikraštis kelis kartus smarkiai keitėsi, perėjo prie nuosaikesnės politikos ir vos nesubankrutavo, bet kai rašau knygą, šie abu leidiniai tebegyvuoja.

Didėjant Sartre'o ir de Beauvoir šlovei, visos aukštosios mokyklos kaip susimokiusios ėmė vilioti juos pas save, bet jie nepasidavė ir liko intelektualaus pasaulio pašaliečiais. Nė vienas iš jų netapo akademiku įprasta šio žodžio reikšme. Jie mokytojavo ir dirbo kaip laisvai samdomi žmonės. Jų draugai elgėsi panašiai: jie buvo dramaturgai, leidėjai, reporteriai, redaktoriai ar eseistai, bet

tik saujelė dėstė universitete. Kai Sartre'ui buvo pasiūlytas Garbės legiono ordinas už dalyvavimą pasipriešinimo judėjime 1945 metais ir Nobelio literatūros premija 1964-aisiais, jis atsisakė abiejų, tvirtindamas, kad rašytojas turi likti nepriklausomas nuo bet kokių interesų ir įtakų. De Beauvoir 1982 metais dėl tos pačios priežasties atsisakė Garbės legiono ordino. 1949-aisiais François Mauriacas įrašė Sartre'ą kandidatu į Prancūzų akademiją, bet Sartre'as atsisakė šios vietos.

„Mano gyvenimas ir mano filosofija yra vienas ir tas pats“, – kartą dienoraštyje rašė jis ir išties atkakliai to laikėsi.

Kadangi Sartre'as derino gyvenimą ir filosofiją, jį domino ne tik jo paties, bet ir kitų žmonių gyvenimai. Jis tapo novatorišku biografu, parašė apie du milijonus žodžių apie kitus, tarp jų apie Baudelaire'ą, Mallarmé, Genet ir Flaubert'ą. Be to, užrašė ir savo vaikystės prisiminimus. De Beauvoir irgi rankiojo smulkmenas iš savo pačios ir draugų patirties, visa tai ji sudėjo į keturis storus autobiografijos tomus, kuriuos dar papildė atsiminimais apie savo mamą ir apie paskutiniuosius metus, praleistus su Sartre'u.

Sartre'o patirtis ir keistybės įsismelkė net į rimčiausius filosofijos traktatus. Rezultatas buvo įdomus, nes asmeninį jo gyvenimą veikė įvairiausios patirtys: meskalino sukeltos vizijos, įvairiausios gėdingos situacijos su meilužėmis ir draugais, keista medžių, klampių skysčių, aštuonkojų ir vėžiagyvių fobija. Tačiau jį geriau suprasime, jei prisiminsime Raymond'o Arono „Bec-de-Gaz“ bare išsakytą mintį: „Galima filosofuoti apie šį kokteilį.“ Filosofijos tema yra tai, ką patiri, ir tai, kaip patiri.

Toks idėjų ir gyvenimo supynimas žinomas nuo seno, tik egzistencialistai jam suteikė naują atspalvį. Stoikai ir epikūričiai klasikos laikais filosofiją naudojo kaip priemonę gerai gyventi, įgytas žinias

ir išmintį taikė praktikoje. Jie buvo įsitikinę, kad, filosofiškai mąstydami apie gyvenimo ypatumus, taps atsparesni, pajėgs į situaciją pažvelgti iš šalies, geriau gebės tvarkytis su sielvartu, baime, pykčiu, nusivylimu ar nerimu. Jų perduodamoje tradicijoje filosofija nėra nei grynoji intelektualinė veikla, nei pigių savigalbos patarimų rinkinys; ji yra būdas klestėti, gyventi žmoniškai ir atsakingai.

Slenkant šimtmečiams filosofija virto profesija, kurios galima išmokti akademijose ar universitetuose iš dėstytojų, kartais besididžiuojančių, kad dalykas, kurį jie dėsto, yra visiškai nenaudingas. Tačiau šalia to egzistavo tam tikra šešėlinė filosofijos tradicija, dažnai atstovaujama keistuolių, praslydusių pro tradicinių universitetų spragas. Pirmiesiems egzistencialistams ypač didelę įtaką turėjo du devyniolikto amžiuje gyvenę nepritapėliai: Sørenas Kierkegaard'as ir Friedrichas Nietzsche. Nė vienas jų nebuvo akademikas. Kierkegaard'as niekada nedirbo universitete, o Nietzsche buvo graikų ir lotynų filologijos profesorius, turėjęs išeiti iš darbo dėl silpnos sveikatos. Abu buvo individualistai, abu iš prigimties priešgynos, siekiantys, kad žmonės pasijustų nejaukiai. Turbūt su jais abiem būtų buvę sunku išverti bent porą valandų. Jie abu buvo šiuolaikinio egzistencializmo pirmtakai ir abu laikėsi atokiai nuo pagrindinės srovės. Kad ir kaip būtų, jie padarė didelę įtaką tolesnei egzistencializmo raidai.

Sørenas Kierkegaard'as, gimęs 1813 metais Kopenhagoje, siekdamas apibrėžti mąstymą apie žmogiškosios egzistencijos problemas, sąvoką „egzistencinis“ ėmė vartoti nauja prasme. Šią sąvoką įtraukė į gremėzdišką 1846 metais išleisto kūrinio pavadinimą: „Baigiamasis nemokslinis filosofinių nuotrupų prierasas: mimikos, patetikos ir dialektikos rinkinys: egzistencinis indėlis“. Toks įmantrus pavadinimas buvo jam įprastas, nes jis mėgo žaisti su savo kūriniais ir gebėjo parinkti dėmesį patraukiančias frazes. Tarp jo

knygų yra ir šios: „Iš tebegyvenančiojo dokumentų“, „Arba–arba“, „Baimė ir drebėjimas“, „Nerimo koncepcija“, „Liga mirčiai“.

Kierkegaard'as turėjo visas galimybes suprasti žmogiškosios egzistencijos nepatogumą ir sunkumą. Viskas Kierkegaard'o neįprasta, taip pat ir eiseną – jo stuburas buvo iškrypęs, dėl to priešai iš jo žiauriai tyčiojosi. Kamuojamas religinių klausimų, jausdamasis atskirtas nuo visos žmonijos, jis beveik visą gyvenimą nugyveno kaip vienišius. Kartais išeidavo į Kopenhagos gatves „pasimaudyti žmonėse“. Ištempdavo pažįstamus į ilgus filosofinius pasivaikščiojimus. Jo pašnekovui būdavo nelengva, nes, žingsniuodamas plačiais žingsniais, jis garsiai šūkaudavo ir mosikuodavo lazda. Vienas bičiulis Hansas Brøchneris prisiminė, kad per pasivaikščiojimus Kierkegaard'as „vis stumdavo pašnekovą arba prienamų ir rūsių laiptų, arba griovių link“. Neretai tekdavo pereiti į kitą pusę, kur būdavo daugiau vietos. Kierkegaard'as iš principo siekdavo išmušti žmogų iš vėžių. Jis rašė, kad mielai pasodintų ką nors ant ristūno ir pavarytų šuoliais arba skubančiam žmogui duotų raišą arklį, gal net pakinkytų į karietą du skirtingu žingsniu einančius žirgus – priverstų patirti tai, ką jis vadino egzistencijos „aistra“. Kierkegaard'as iš prigimties buvo kivirčnus. Jis ginčijosi su amžininkais, nutraukdavo asmeninius santykius ir apskritai visur prisidarydavo bėdų. Jis rašė: „Abstrakcija yra abejinga, bet tam, kuris egzistuoja, jo egzistencija yra svarbiausias dalykas.“

Jis ginčijosi ir su anksčiau gyvenusiais filosofais. Pavyzdžiui, nesutiko su René Descartes'u, šiuolaikinės filosofijos pradininku, teigusiu: „Cogito ergo sum“ – „Mąstau, vadinasi, esu.“ Kierkegaard'o požiūriu, Descartes'as viską išvertė į kitą pusę. Jo paties manymu, svarbiausia yra žmogaus esatis – tai ne loginės dedukcijos išvada, o išeities taškas viskam, ką darome. Mano egzistencija yra veikli: aš ją gyvenu ir renkuosi, ji yra pirmesnė už bet kokius teigi-

nius apie save. Be to, mano egzistencija yra *mano* – ji asmeninė. Descartes'o „aš“ yra apibendrintas, jį galima taikyti kiekvienam, o Kierkegaard'o „aš“ yra mėgstančio ginčytis, kenčiančio nepritapėlio „aš“.

Jis diskutuoja ir su G. W. F. Hegeliu, pagal kurio filosofiją pasaulis dialektiškai evoliucionuoja pereidamas skirtingas „sąmonės formas“. Kiekvienas etapas pranoksta ankstesnįjį, kol visos formos pakyla iki aukščiausios „absoliučios dvasios“. Hegelio „Dvasios fenomenologija“ veda mus į kulminaciją, tokią pat didingą, kaip Biblijos „Apreiškimas Jonui“, tik neišskirsto visų į dangų ir pragarą, o sujungia į kosminę sąmonę. Kierkegaard'as, kaip jam įprasta, uždavė keblų klausimą: o jei nuspręsiu netapti šios „absoliučios dvasios“ dalimi? Jei nesutiksiu, kad ji mane įsiurbtų, jei žūt būt norėsiu būti tiesiog „aš“?

Sartre'as skaitė Kierkegaard'ą, žavėjosi jo pomėgiu ginčytis ir maištauti prieš didžiąsias filosofines sistemas. Jis perėmė iš Kierkegaard'o savitą „egzistencijos“ sampratą, apibūdinančią žmogiškąją būtį, kai kiekviename žingsnyje kuriame save apsisprendami arba–arba. Sartre'as sutiko, kad šis nuolatinis apsisprendimas sukelia visa apimančią baimę, panašią į svaigulį, patiriamą žiūrint nuo uolos žemyn. Tai ne tiek baimė nukristi, kiek baimė, kad gali pats nušokti. Svaigsta galva, norisi į ką nors įsikibti, prie ko nors prisirišti, bet negali taip lengvai apsisaugoti nuo laisvės keliamų pavojų. „Nerimas yra laisvės svaigulys“, – rašė Kierkegaard'as. Visą gyvenimą nugyvename ant šios prarajos krašto – dėl to jiedu su Sartre'u sutarė.

Tačiau kai kurios Kierkegaard'o mintys Sartre'ui buvo visiškai nepriimtinos. Kierkegaard'as manė, kad „kentėdami“ turime su pasitikėjimu šokti Dievui į glėbį, net jei nesame tikri, kad Jis yra. Tai šuolis į „absurdą“ – į tai, ko negali įrodyti ar paaiškinti protu.

Sartre'ui tai nedomino, jis dar vaikystėje prarado tikėjimą. Regis, tai nutiko vienuolikamečiam berniukui stovint autobusų stotelėje. Staiga jis suprato, kad Dievo nėra. Paskui niekada nebegrižo prie tikėjimo, visą gyvenimą buvo užkietėjęs ateistas. Tas pats pasakytina ir apie de Beauvoir, atmetusią tradicinį religinį auklėjimą. Kiti mąstytojai daugiau ar mažiau pritarė Kierkegaard'o teologiniam egzistencializmui, bet Sartre'ui ir de Beauvoir jis buvo nepriimtinas.

Jų skonį labiau atitiko kitas devyniolikto amžiaus egzistencialistų pirmtakas Friedrichas Nietzsche. Gimęs 1844 metais Rionkene, Prūsijoje, Nietzsche pradėjo įstabią filologo karjerą, vėliau ėmė rašyti savitus filosofijos traktatus ir aforizmų rinkinius. Jie buvo nukreipti ir prieš krikščionybę, ir prieš tradicinės filosofijos šventeiviškumą bei dogmas. Jo akimis, abu šie dalykai tėra šydas, skirtas žiauriai gyvenimo tikrovei pridengti. Jam atrodė, kad reikalinga ne aukšta moralė ar teologiniai idealai, o įžvalgi kultūros istorijos arba „genealogijos“ kritika, atskleidžianti priežastis, kodėl mes, žmonės, esame tokie, kokie esame, ir kaip tokiais tapome. Pasak jo, filosofiją būtų galima apibrėžti kaip psichologijos ar istorijos rūšį. Jis buvo įsitikinęs, kad kiekvienas didis filosofas iš tikro „netyčia, nesąmoningai rašo prisiminimus“, užuot nešališkai siekęs žinių. Savo paties moralės genealogijos tyrinėjimai nepadedą išsilaivinti ar pranokti save, užtat leidžia aiškiau pamatyti iliuzijas, geriau išreikšti save ir gyventi visavertį gyvenimą.

Šiame paveiksle nėra vietos Dievui, nes žmogiškosios būtybės, kurios Jį išgalvojo, vėliau pačios ir nužudė. Dabar viskas priklauso tik nuo mūsų. Gyventi – tai atsiduoti, bet ne tikėjimui, o savo pačių gyvenimui, patvirtinti jį kiekvieną akimirką tokį, koks yra, netroškiant, kad būtų kitaip, nepuoselėjant apmaudo kitiems ar likimui.

Nietzsche negalėjo įgyvendinti savo idėjų, bet ne todėl, kad jam stigo drąsos, o todėl, kad jį išdavė kūnas. Eidamas penktąją dešimtį jis susirgo – gal sifliu, o gal smegenų vėžiu. Liga pražudė jo gebėjimus. Netrukus po to, kai 1889 metų sausį Turino gatvėje jį ištiko pamišimo priepuolis, per kurį (kaip pasakojama) Nietzsche verkdamas apsikabino mušamo arklio kaklą, prasidėjo negrįžtama silpnaprotystė ir jis visą likusį gyvenimą praleido prieglaudoje. Ten 1900 metais ir mirė, nenutuokdamas, kaip vieną dieną žmogiškosios jo egzistencijos vizija paveiks ne vien egzistencialistus. Galbūt jis dėl to ir nebūtų nustebeš – to meto žmonės jo nesuprato, bet jis visada juto, kad jo valanda dar išmuš.

Nietzsche ir Kierkegaard'as buvo šiuolaikinio egzistencializmo šaukliai. Jie kurstė maišto ir nepasitenkinimo dvasią, iš naujo apibrėžė egzistenciją kaip pasirinkimą, veiksmą ir saviraišką, tyrinėjo kančią ir gyvenimo sunkumus. Jie dirbo įsitikinę, kad filosofija nėra tik profesija. Filosofija – tai gyvenimas, individo gyvenimas.

Šiuolaikiniai egzistencialistai, perėmę jų požiūrį, skelbė individualizmą ir nekonformizmą, savo ruožtu įkvėpdami amžininkus ir vėlesnes kartas. Antroje dvidešimto amžiaus pusėje egzistencializmas pateikė žmonėms priežasčių atmesti tradicijas ir keisti savo gyvenimą.

Iš visų egzistencialistų kūrinių didžiausią perkeičiančią galią turėjo 1949 metais išleistas revoliucingas Simone de Beauvoir veikalas „Antroji lytis“. Ši moterų patirties, apsisprendimų ir patriarchalinės visuomenės istorijos analizė skatina moteris kelti sąmoningumą, abejoti perimtomis idėjomis ir nustatyta tvarka, tapti savo likimo kalvėmis. Daugelis skaičiusiųjų šią knygą galbūt net nesuvokė, kad tai egzistencialistinis kūrinys (iš dalies ir dėl to,

kad angliškasis šios knygos vertimas gerokai užtemdė filosofinę jo prasmę), bet jis toks buvo. Kai jį perskaičiusios moterys keitė savo gyvenimą, darė tai egzistenciniu būdu – siekė laisvės, didesnio individualumo ir „autentiškumo“.

Anuo metu ši knyga atrodė sukrečianti dar ir todėl, kad joje buvo skyrius apie lesbianizmą, nors mažai kas žinojo, kad pati de Beauvoir turėjo lytinių santykių su abiem lytimis. Sartre'as irgi pasisakė už homoseksualų teises, bet visada teigė, jog seksualumas yra pasirinkimo klausimas, tai yra prieštaravo daugelio homoseksualų nuomonei, kad jie tiesiog tokie gimė. Šiaip ar taip, egzistencinė filosofija ragino homoseksualus gyventi taip, kaip jiems atrodo teisinga, užuot bandžius prisitaikyti prie kitų nuomonės.

Tiems, kurie buvo engiami dėl savo rasės ar klasės, taip pat tiems, kurie stoji į kovą su kolonializmu, egzistencializmas siūlė keisti požiūrį. Sartre'as patarė visas situacijas vertinti atsižvelgiant į tai, kaip jos atrodo žiūrint labiausiai prispaustųjų, labiausiai kenčiančiųjų akimis. Egzistencializmu susidomėjo kovotojai už pilietines teises, tarp jų ir Martinas Lutheris Kingas Jaunesnysis. Kurdamas savo paties nesmurtinio pasipriešinimo filosofiją, jis skaitė Sartre'ą, Heideggerį, vokiečių ir amerikiečių egzistencialistą teologą Paulį Tillichą.

Niekas nepaneigtų, kad dvidešimto amžiaus viduryje egzistencializmas lėmė daug socialinių pokyčių. Tačiau, primygtinai skelbdamas laisvę ir autentiškumą, jis skatino sukilti radikalus ir protestuotojus. Kai 1968 metais Paryžiuje ir kitur permainų vėjai atnešė studentų ir darbininkų sukilimus, daugelis šūkių ant namų sienų atspindėjo egzistencialistų požiūrį:

- Draudžiama drausti!
- Nei Dievas, nei šeimininkas!

- Žmogus nėra „protingas“; jis yra laisvas arba ne!
- Būk realistas: reikalauk to, kas neįmanoma!

Sartre'as atkreipė dėmesį į tai, kad 1968 metų demonstrantai prie barikadų nereikalavo nieko ir reikalavo visko – kitaip sakant, jie reikalavo laisvės.

Iki 1968-ųjų dauguma penktojo dešimtmečio pabaigos nustrėkėlių naktinių pelėdų anglimi dažytomis akimis susirado darbus ir įsikūrė jaukiuose namuose – tik ne Sartre'as ir de Beauvoir. Jie žygiavo priekinėse linijose, stovėjo prie Paryžiaus barikadų, per piketus kreipdavosi į fabriku darbininkus ir studentus, nors kartais naujos kartos atstovai keldavo jiems nuostabą. 1968 metų gegužės 20 dieną Sartre'as kreipėsi į maždaug 7 000 studentų, užėmusių didžiąją Sorbonos auditoriją. Iš visų intelektualų, karštai troškusiu dalyvauti įvykiuose, buvo išrinktas Sartre'as. Į rankas gavęs mikrofoną jis buvo palydėtas pas maištininkus. Nors smulkutis, beveik nepastebimas, jis nė kiek neabejojo esąs tinkamas atlikti šį vaidmenį. Pirmiausia atsistojo prie lango ir it popiežius iš Vatikano balkono kreipėsi į kieme susirinkusius studentus, paskui buvo nuvestas į sausakimšą auditoriją. Studentai grūdosi, įsitaisė, kur galėjo, lipo net ant statulų: „Vieni studentai sėdėjo Descartes'ui ant rankų, kiti Richelieu ant pečių“, – rašė de Beauvoir. Koridoriuose ant kolonų pakabinti garsiakalbiai transliavo jo kalbą. Buvo atgabenta televizijos kamera, bet studentai ėmė šaukti ir pareikalavo ją išgabenti. Sartre'as, nors ir laikė rankoje mikrofoną, turėjo labai garsiai šaukti, kad būtų išgirstas. Pamažu minia aprimo ir ėmė klausytis didžiojo senojo egzistencialisto. Paskui jis buvo apibertas klausimais apie socializmą ir pokolonijinius išsilaisvinimo judėjimus. De Beauvoir ėmė nerimauti, kad jam nepavyks ištrūkti iš salės. Vis dėlto pavyko, o išėjęs jis susidūrė su pastato sparnuose

jo laukiančiais pavydžiais rašytojais, suirzusiais, kad jis buvo vienintelė „žvaigždė“ (taip neva niurnėjo Marguerite Duras), kurią studentai panoro išgirsti.

Sartre'ui tada buvo beveik šešiasdešimt treji. Klausytojai būtų tikę jam į anūkus. Nedaugelis jų prisiminė karo pabaigą, ką jau kalbėti apie ketvirtojo dešimtmečio pradžią, kai Sartre'as ėmė mąstyti apie laisvę ir egzistenciją. Į Sartre'ą jie žiūrėjo veikiau kaip į tautos brangenybę, o ne kaip į saviškį. Tačiau jie buvo skolingi jam daugiau, nei patys suvokė, ir ne tik dėl politinės jo veiklos. Jis nutiesė tiltą tarp jų ir trečiojo dešimtmečio nepatenkintų studentų, kuriems įgriso mokytis ir kurie užsigeidė naujų „viską griaušančių“ idėjų. Dar ilgesniu tiltu sujungė juos su visais filosofais maištininkais: Nietzsche, Kierkegaard'u ir kitais.

Sartre'as buvo gija, siejanti juos su tradicijomis, kurias jis apiplėšė, sušiuolaikino, suasmenino ir perkūrė. Tačiau jis visą gyvenimą tvirtino, kad svarbiausia toli gražu ne praeitis, o ateitis. Reikia nuolat judėti, kurti tai, kas *bus*, tai yra veikti pasaulyje ir jį keisti. Jis mąstė apie ateitį net įkopus į aštuntąją dešimtį, kai beveik visiškai neteko regos ir klausos, kai ėmė silpti jėgos, kai pašlijo mąstymas ir kai galiausiai jį prislėgė metų našta.

Po Sorbonos užėmimo praėjus dvylikai metų didžiulė minia susirinko į paskutinį šventišką Sartre'o pasirodymą – į jo laidotuves 1980 metų balandžio 19 dieną. Tai nebuvo valstybinė ceremonija, nes kadaise Sartre'as atsisakė akademinės šlovės ir žmonės gerbė jo norą. Tačiau renginys tikrai buvo masiškas.

Internete galima rasti ištraukų iš televizijos filmuotos medžiagos. Rodoma, kaip veriasi ligoninės durys, kaip pro jas lėtai išvažiuoja sunkvežimiukas, apkrautas kalnais gėlių, mašinai slenkant per žmonių minią jos siūbuoja ir banguoja it minkšti koralai. Prie-

kyje eina tvarkdariai, jie atlaisvina mašinoms kelią. Paskui sunkvežimį rieda katafalkas, jame matyti karstas, Simone de Beauvoir ir kiti svarbiausi gedėtojai. Kamera nukrypsta į vienišą rožę, kurią kažkas užkišo už katafalko durų rankenos. Paskui nufilmuoja kraštelį karstą dengiančios juodos medžiagos, ant jos išsiuvinėta vienintelė raidė „S“. Komentatorius, pritildęs balsą, praneša, kad susirinko apie 50 000 žmonių; 30 000 išsirikiavę palei gatves trijų kilometrų ruože iki Monparnaso kapinių, kiti 20 000 laukia kapinėse. Ten kai kurie žmonės, kaip ir 1968-aisiais studentai, užsilipo ant statulų kelių ar galvų. Būta ir nedidelių nelaimių – vienas vyriškis įkrito į kapo duobę, teko jį iš jos ištraukti.

Automobiliai atvažiuoja ir sustoja; matome, kaip nešikai pakelia karstą ir neša jį prie kapo duobės. Braudamiesi pro žmones jie stengiasi išlikti orūs. Nejauki akimirka: vienas nešikas nusiima skrybėlę, paskui, susigaudęs, kad kiti eina su skrybėlėmis, vėl ją užsideda. Jie nuleidžia karstą į duobę, minia prasiskiria ir praleidžia gedinčiuosius. Kažkas paduoda kėdę Simone de Beauvoir. Galvą ji apsigobusi skara, atrodo apkvaitusi ir išsekusi; ramina mieji vaistai ją migdo. Ji įmeta į kapą gėlę, ant šios krenta dar daug žiedų.

Nufilmuota tik pirmoji iš dviejų ceremonijų. Kitą savaitę karstas buvo iškastas, iš jo išimtas mažesnis karstas, kad Sartre'ą būtų galima kremuoti. Jo pelenai buvo palaidoti nuolatiniame kape tose pačiose kapinėse, tik kitoje vietoje, eiti didelei procesijai ten būtų buvę daug sunkiau. Pirmosios Sartre'o laidotuvės buvo skirtos visuomenei; antrosiose, daug ramesnėse, dalyvavo tik artimieji. Kapas, į kurį atgulė ir po šešerių metų mirusios de Beauvoir pelenai, iki šiol tebėra prižiūrimas, kartais ant jo padedama gėlių.

Su šiomis apeigomis baigėsi ištisas laikotarpis, taip pat ir asmeninė istorija, įpynusi Sartre'ą ir de Beauvoir į daugelio žmonių

gyvenimus. Nufilmuotoje minioje matyti įvairiausių laidotuvininkų: senų ir jaunų, juodaodžių ir baltaodžių, vyrų ir moterų. Tarp jų buvo studentų, rašytojų, tų, kurie prisiminė Sartre'o veiklą karo laikų pasipriešinimo judėjime, profesinių sąjungų narių, kurių streikus jis rėmė, kovotojų už nepriklausomybę iš Indokinijos, Alžyro ir iš kitur, dėkingų už jo indėlį į jų kampanijas. Kai kuriems iš jų laidotuvės vos nevirto protesto žygiu – vėliau Claudéas Lanzmannas jas aprašė kaip paskutinę iš didžiųjų 1968 metų demonstracijų. Tačiau daugelis atėjo tik iš smalsumo, jausdami, kad tai didis įvykis, arba dėl to, kad Sartre'as šiek tiek pakeitė jų gyvenimą. Kiti tiesiog nusprendė, kad tokio nepaprasto gyvenimo pabaigą reikia kaip nors pažymėti.

Tą trumpą filmuką žiūrėjau keliolika kartų, stebėjau į neryškius veidus, svarsčiau, ką kiekvienam iš tų žmonių reiškė egzistencializmas ir Jeanas-Paulis Sartre'as. Iš tikrųjų nežinau, ką jis reiškė man. Sartre'o knygos pakeitė mano gyvenimą, nors ir netiesiogiai, iš pirmo žvilgsnio net nepastebimai. 1980 metais kažkaip praleidau pro ausis žinią apie jo mirtį ir laidotuves, nors andai buvau septyniolikametė priemiesčio egzistencialistė.

Susižavėjau Sartre'u prieš metus. Pasidavusi užgaidai dalį šešioliktojo gimtadienio proga gautų pinigų išleidau jo 1938 metais išleistam romanui „Šleikštulys“, nes man patiko Salvadora Dalí paveikslo reprodukcija ant „Penguin“ išleistos knygos viršelio: tulžies žalumo akmuo ir nuo jo varvantis laikrodys. Patiko ir viršelio anotacija, joje „Šleikštulys“ buvo pavadintas „romanu apie susvetimėjimą ir būties slėpinį“. Gerai nesupratau, kas yra susvetimėjimas, nors anuomet buvau tobulas šio reiškinio pavyzdys. Vis dėlto neabejojau, kad tai man skirta knyga. Ir tikrai, pradėjusi skaityti iškart pasijutau artima pagrindiniam veikėjui – paniurėliui ne-

pritaipėliui Antuanui Rokantenui, dienų dienas vangiai slampinėjančiam po pajūrio provincijos miestelį Buvilį (jo atitikmuo buvo Havras, kuriame įstrigęs mokytojavo Sartre'as). Rokantenas, užuot rašęs biografiją, kurią vaizdavo rašas, sėdėdavo kavinėse ir klausydavosi bliuzo įrašų. Jis vaikščiodavo palei jūrą ir mėtydavo akmenukus į pilkas, drumzlinas gelmes. Nueidavo į parką ir spokso-davo į susiraizgiusią kaštono šaknį, primenančią šutintą odą, grasinančią sutriuškinti jį neperprantama savo būties jėga.

Man visa tai patiko, o sužinojus, kad šiuo pasakojimu Sartre'as pristato filosofiją, vadinamą egzistencializmu, apėmė smalsumas. Bet ką gi reiškė visos tos šnekos apie „būtį“? Manęs niekada neslėgė kaštono šaknies būtis, aš nė karto neatkreipiau dėmesio į tai, kad daiktai *turi* būtį. Nuėjau į savo pačios provincijos miestelio Redingo parką ir spoksojau į vieną iš medžių, kol ėmė lietus akyse. Lyg ir pasidingojo, kad kažkas sujudėjo, bet tai tik vėjas judino lapus. Vis dėlto taip atidžiai stebėlydama pasijutau lyg ir pakylėta. Apleidau mokslus, kad *būčiau*. Jau ir taip buvau linkusi į absenteizmą; Sartre'o paveikta ėmiau dar pareigingiau nelankyti pamokų. Užuot ėjusi į mokyklą susiradau neoficialaus darbo ne visai dienai – prekybos centre pardavinėjau regio įrašus ir dekoratyvines hašišo pypkes. Tai buvo daug įdomesni mokslai nei tie, kurie buvo dėstomi mokykloje.

Sartre'as išmokė mane pasitraukimo – nevertinamo, bet kartais naudingo atsako pasauliui. Kita vertus, jo dėka panorau studijuoti filosofiją. Tam reikėjo išlaikyti egzaminus, taigi paskutinę akimirką nenorom ėmiau mokyti ir man pavyko. Įstojau į Esekso universitetą, ten studijavau filosofiją, skaičiau Sartre'ą ir kitus mąstytojus. Mane pakerėjo Heideggeris, tad, remdamasi jo kūriniais, ėmiau rašyti daktaro disertaciją, bet paskui ir vėl apsileidau – mečiau studijas.

Studijų patirtis mane dar kartą pakeitė. Dienas ir vakarus

leisdavau beveik kaip egzistencialistai savo kavinėse: skaitydama, rašydama, gerdama, įsimylėdama ir išsiskirdama, megzdama draugystes ir aptardama idėjas. Man visa tai patiko, maniau, kad gyvenimas gali būti viena didelė egzistencialistų kavinė.

Kita vertus, suvokiau, kad egzistencialistai laikomi nebema-dingais. Dvidešimto amžiaus devintajame dešimtmetyje jie užlei-do vietą naujai struktūralistų, postruktūralistų, dekonstrukcionis-tų ir postmodernistų kartai. Šiems filosofams filosofija buvo tarsi žaidimas. Jie žongliravo ženklais, simboliais ir prasmėmis, o kai iš vienas kito tekstų ištraukdavo atsitiktinius žodžius, visas didingas statinys subyrėdavo. Senovės rašytojų kūrinuose jie ieškodavo vis subtilesnių ir keistesnių reikšmės trupinėlių.

Nors kiekvienas šių judėjimų prieštaravo visiems kitiems ju-dėjimams, daugumą jų vienijo nepritarimas egzistencializmui ir fenomenologijai. Laisvės svaigulys ir nerimas esą tėra trukdžiai. Jie atmetė biografiją, nes atmetė ir patį gyvenimą. Atmetė ir patir-tį – struktūralistas antropologas Claude'as Lévi-Straussas, apim-tas itin stiprios neigimo nuotaikos, parašė, kad asmenine patirtimi grįsta filosofija yra „pardavėjos metafizika“. Pasak jo, mokslų apie žmogų tikslas yra „ištirpdyti žmogų“, regis, tas pats pasakytina ir apie filosofiją. Šie mąstytojai gal ir buvo įdomūs, bet filosofiją jie ir vėl pavertė abstrakčiu peizažu, kuriame nebuvo veiklių, jautrių būtybių, gyvavusių egzistencialistų eroje.

Antrą kartą metusi mokslus porą dešimtmečių retkarčiais pa-sinerdavau į filosofijos knygas, bet neturėjau ūpo skaityti jų taip dėmesingai, kaip derėtų. Senosios mano numylėtinės gulėjo ato-kioje knygų spintoje, primenančioje prieskonių lentyną demiurgo virtuvėje. Tarp jų buvo „Būtis ir nebūtis“, „Būtis ir laikas“, „Apie laiką ir būtį“, „Totalybė ir begalybė“. Tačiau retai nubraukdavau nuo tų knygų dulkes – kol prieš kelerius metus Maurice'o Merle-

au-Ponty esė rinkinyje ėmiau ieškoti kadaise skaityto straipsnio apie Renesanso rašytoją Michelį de Montaignėį, nes tuo metu jį studijavau.

Merleau-Ponty buvo Sartre'ó ir de Beauvoir draugas (kol jų keliai išsiskyrė), fenomenologas, ypač domėjęsis kūno ir suvokimo problemomis. Be to, jis buvo puikus eseistas. Skaitant apie Montaignėį, mano dėmesį patraukė kitos rinkinio esė, o paskui ĩnikau ĩ pagrindinį Merleau-Ponty veikalą „Suvokimo fenomenologija“. Ir nustebau, kaip drąsiai ir turiningai jis mąstė. Nieko nuostabaus, kad kadaise tokie dalykai man be galo patiko! Po Merleau-Ponty vėl grįžau prie Simone de Beauvoir – jos autobiografiją aptikau vieną ilgą studentišką vasarą pardavinėdama ledus pilkame nykiame Anglijos paplūdimyje. Dabar skaitau ją iš naujo. Po jos sekė Albert'as Camus, Gabrielis Marcelis, Jeanas-Paulis Sartre'as. Galiausiai grįžau prie didingojo Heideggerio.

Jį skaitant apėmė šiurpus jausmas, lyg būčiau susitikusi su dvidešimtmete savimi, juolab kad knygos paraštės buvo prirašinėsotos anos savasties keistai jausmingų jaunatviškų pastabų.

Tačiau dabartinė savastis skaitė anas įžvalgas ir laidė kritiškus ar pašaipius komentarus. Skaitant šios dvi „aš“ kaitaliojosi vietomis, kartais susiginčydavo, kartais maloniai nustebindavo viena kitą, kartais pasijuokdavo viena iš kitos.

Supratau, kad per tuos maždaug dvidešimt penkerius metus pasikeičiau ne tik aš, bet ir pasaulis. Kai kurie iš madingų judėjimų, išstūmusių egzistencializmą, patys suseno ir nusibaigė. Dvidešimt pirmame amžiuje rūpesčiai jau buvo kiti nei dvidešimto amžiaus pabaigoje. Gali būti, kad šiais laikais esame linkę filosofijoje ieškoti kai ko kito.

Jei taip, reikėtų iš naujo pažvelgti ĩ egzistencialistus, ĩ jų drąsą ir įkarštį. Jie nesėdėjo rankų sudėję ir nežaidė simboliais. Jie kėlė

svarbius klausimus, pavyzdžiui, ką reiškia gyventi autentišką, visavertį žmogaus gyvenimą, kai esi įmestas į pasaulį su daugybe kitų gyventi bandančių žmonių. Jie diskutavo apie atominį karą, apie smurtą, apie tai, kaip mes aliname aplinką, kaip mums sunku pavojingais laikais reguliuoti tarptautinius santykius. Daugelis jų troško pakeisti pasaulį ir svarstė, ką dėl šio tikslo būtų galima paaukoti, o ko ne. Egzistencialistai ateistai mąstė, kaip nugyventi reikšmingą gyvenimą, kai nėra Dievo. Visi rašė apie nerimą ir patirtį, kai tavo gniuždo būtinybė pasirinkti. Gana turtingose dvidešimt pirmo amžiaus pasaulio šalyse šie nemalonūs jausmai dar labiau sustiprėjo, nors galimybių rinktis kai kuriems iš mūsų gerokai sumažėjo. Egzistencialistai jaudinosi dėl kančios, dėl nelygybės ir išnaudojimo, mąstė, ką būtų galima padaryti atsikratant šių blogybių. Būdami šio pasaulio dalimi, jie klausė, ką gali nuveikti individas ir ką galėtų pasiūlyti jie patys.

Atsižvelgdami į praeitame amžiuje padidėjusį supratimą apie smegenų fiziologiją ir kūno cheminius procesus, egzistencialistai iškėlė klausimą, kas yra žmogiškoji būtybė. Jei privalome paklusti savo neuronams ir hormonams, ar dar galime tikėti, kad esame laisvi? Kas skiria žmogų nuo kitų gyvūnų? Ar mes esame tik aukštesnė pakopa, ar iš esmės skiriamės nuo kitų rūšių gyvūnų? Kuo turėtume save laikyti?

Vis dėlto svarbiausia jų tema buvo laisvė – ir asmeninė, ir politinė. Buvo tokių, kurie manė, kad laisvės problema yra visų kitų klausimų pagrindas. Po egzistencializmo nuosmukio kai kuriose pasaulio dalyse ši problema buvo užmiršta galbūt todėl, kad didieji šeštojo ir septintojo dešimtmečio laisvės judėjimai labai daug pasiekė kovodami už pilietines teises, dekolonizaciją, moterų lygybę ir homoseksualų teises. Atrodė, kad vykdant šias kampanijas buvo pasiektas geidžiamas tikslas, taigi nebebuvo prasminga šne-

kėti apie politines laisves. 1999 metais kalbėdamasis su televizijos žurnalistu, prancūzų mokslininkas Michelis Contat septintojo dešimtmečio Sartre'ą įvertino kaip žmogų, jam ir jo kartai suteikusį „laisvės pojūtį, valdantį mūsų gyvenimus“, bet iškart pridūrė, kad ši tema nenusipelno tokio didelio susidomėjimo.

Tačiau tai įvyko senokai, o per tą laiką laisvės tema vėl atsidadūrė dėmesio centre. Pasijutome, kad esame itin atidžiai stebimi ir kontroliuojami, iš mūsų buvo traukiami asmeniniai duomenys, mums buvo brukamos vartojimo prekės, trukdoma išsakyti savo nuomonę ar kaip nors kitaip griauti pasaulio tvarką, nuolat primenama, kad rasiniai, lytiniai, religiniai ir ideologiniai konfliktai toli gražu nėra išspręsti. Galbūt dabar mes ir vėl esame pasiruošę kalbėti apie laisvę. Iškeldami politinės laisvės problemą, mes prabylame ir apie asmeninę laisvę.

Todėl skaitydami Sartre'o mintis apie laisvę, de Beauvoir – apie subtilius priespaudos mechanizmus, Kierkegaard'o – apie nerimą, Camus – apie maištą, Heideggerio – apie technologijas, Merleau-Ponty – apie kognityvizmą, kartais pasijuntame taip, lyg žiūrėtume naujausias žinias. Jų filosofija išlieka įdomi ne todėl, kad jie buvo teisūs arba klydo, o todėl, kad kalbėjo apie gyvenimą ir nagrinėjo du svarbiausius žmonijos klausimus: *Kas mes esame?* ir *Ką turėtume daryti?*

Mėgindami atsakyti į šiuos klausimus, dauguma egzistencialistų (bet ne visi) remiasi gyvenimiška savo pačių patirtimi. Tačiau ir jų patirtis grindžiama filosofija. Maurice'as Merleau-Ponty šį tarpusavio ryšį apibendrina taip: „Gyvenimas teikia idėjas, o idėjos grįžta į gyvenimą.“ Ypač tai matoma tada, kai filosofai aptaria savo idėjas, o tą jie daro nuolat. Merleau-Ponty rašė:

Diskusija nėra apsikeitimas idėjomis ar jų supriešinimas, tarsi kiekvienas formuluotų savo mintis, rodytų jas kitiems, apžiūrėtų jas ir gražintų pataisyti pagal savo sampratą... Nesvarbu, šaukia jie ar šnabžda, tačiau kiekvienas išsako ne tik savo „idėjas“, bet ir įkyrias mintis, pasakoja slaptą savo istoriją.

Mąstytojai, atidavę daug jėgų savo darbui, diskutuodami dažnai įsijaučia, o kartais netgi puola ginčytis. Intelektiniai karai tęsiasi per visą egzistencializmo istoriją. Vokietijoje Martinas Heideggeris nususuko nuo buvusio savo mokytojo Edmundo Husserlio, o vėliau Heideggerio draugai ir bendradarbiai nususuko nuo jo paties. Prancūzijoje Gabrielis Marcelis užsipuolė Jeaną-Paulį Sartre'ą, Sartre'as nesutarė su Albert'u Camus, Camus – su Merleau-Ponty, o šis su Sartre'u. Vengrų intelektualas Arthuras Koestleris susipyko su visais ir gatvėje net sudavė Camus. Kai 1953 metais pagaliau susitiko dviejų tautų filosofijos milžinai Sartre'as ir Heideggeris, iš to neišėjo nieko gero ir vėliau jiedu šaipydavosi vienas iš kito.

Tačiau kai kurie iš jų bendravo itin artimai. Glaudžiausia draugystė siejo Sartre'ą ir de Beauvoir, jie skaitė vienas kito kūrinis ir beveik kasdien aptardavo savo mintis. De Beauvoir nuo paauglystės bičiuliavosi su Merleau-Ponty, o kai ji ir Sartre'as susipažino su Camus, jis juos abu sužavėjo.

Jei tokios draugystės pašlydavo, tai paprastai dėl idėjų, dažniausiai politinių. Egzistencialistai gyveno kraštutinių ideologijų ir nežmoniškų kentėjimų laikais, tad norom nenorom išitraukė į pasaulio įvykius – tiesa, dažniau tai darė laisva valia. Taigi egzistencializmo istorija yra ir politikos bei visuomenės istorija, tam tikra prasme ištiso šimtmečio Europos istorija. Fenomenologija kūrėsi prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą ir per jį. Paskui, neramiais Vokietijos tarpukario laikais, iškilo Heideggerio filosofija. 1933

metais nuvykęs į Berlyną Sartre'as išvydo visur žygiuojančius nacių ir plazdančias jų vėliavas. Jį apėmęs nejaukumas atsispindėjo ir kūrinuose. Jo ir de Beauvoir egzistencializmas subrendo per Antrąjį pasaulinį karą, kai prancūzai patyrė pralaimėjimą ir okupaciją, paskui jį varė į priekį pašėlę 1945 metų pokario pasaulio lūkesčiai. Egzistencialistų idėjos išliejo į vis platėjančią šeštojo dešimtmečio nonkonformizmo srovę, o septintojo dešimtmečio pabaigoje atsiskleidė kaip idealizmas. Keičiantis pasauliui egzistencialistai keitė mąstymą; jie buvo įdomūs, nes nuolat pasukdavo nauja kryptimi. Tiesa, jie ne visada buvo nuoseklūs ir, švelniai tariant, ne visada palaikydavo reikiamą pusę.

Trumpai tariant, egzistencialistai gyvena istoriniame, asmeniniame pasaulyje ir jame apgyvendino savo idėjas. Posakį „gyvenama filosofija“ pasiskolinau iš anglų filosofės ir romanistės Iris Murdoch, parašiusios pirmą didelę knygą apie Sartre'ą ir tapusios viena pirmųjų egzistencialisčių (vėliau ji iš šios srovės pasitraukė). Pasak jos, neturime naiviai tikėtis, kad moralės filosofai gyvens vadovaudamiesi savo idėjomis, laikydamiesi tam tikrų taisyklių. Tačiau viliamės, kad jie bent parodys, kaip *gyvenama* taikant tas idėjas. Pažvelgę pro filosofijos statinio langus turėtume pamatyti, kaip gyvuoja žmonės jo viduje, kaip jie vaikšto ir elgiasi.

Įkvėpta Merleau-Ponty šūkių apie idėjų įgyvendinimą, Iris Murdoch minties apie „gyvenamą filosofiją“, genama šiurpaus jausmo, kad grįžtu atgal savo pėdomis, įnikau tyrinėti egzistencializmo ir fenomenologijos istoriją, filosofiją gretindama su biografijomis. Šis sugretinimas viliojo daugelį (jis buvo atgrasus tik Heideggeriui) ir tai tik dar labiau kurstė mano troškimą mėginti daryti tą patį. Manau, kad filosofija, išlieta pagal gyvenimo formą, tampa daug įdomesnė. Panašiai ir asmeninė patirtis yra įdomesnė tada, kai apie ją mąstome filosofiskai.

Tai bus dvidešimto amžiaus istorija, todėl mažai kalbėsiu apie egzistencializmo pirmtakus Nietzsche'ę ir Kierkegaard'ą. Neišsiplėsiu ir kalbėdama apie teologus egzistencialistus bei psichoterapeutus egzistencialistus – jie nuostabūs, bet tam reikėtų atskiros knygos. Kita vertus, į mano kūrinį dėl įvairių priežasčių pateko tokie žmonės, kaip antai Iris Murdoch, anglas „naujasis egzistencialistas“ Colinas Wilsonas, kivirčnus Normanas Maileris, mėgęs rengti egzistencialistų vakarėlius, ir egzistencialistų paveiktas romanistas Richardas Wrightas. Kai kurie iš jų čia atsirado tik todėl, kad suvaidino įdomų vaidmenį kitų gyvenime, pavyzdžiui, etikos filosofas Emmanuelis Lévinas, Hermanas Leo van Breda, drąsiai gelbėjęs rankraščius, čekų fenomenologas Janas Patočka, nepaklusęs šalies režimui ir dėl to atidavęs gyvybę.

Du šios istorijos milžinai, be abejo, yra Heideggeris ir Sartrė'as. Tie, kurie skaitė „Būtį ir laiką“ arba „Būtį ir nebūtį“, galbūt stebėsis matydami, kad šiuos šedevrus smulkiai sukarpiu ir įmaišiau į pyragą lyg šokolado drožleles, užuot pateikusi juos kaip visą plytelę. Ko gero, jų žodis čia net nebus paskutinis.

Man dingojasi, kad šie filosofai kartu su Simone de Beauvoir, Edmundu Husserliu, Karlu Jaspersu, Albert'u Camus, Maurice'u Merleau-Ponty ir kitais dalyvauja daugiakalbiame, įvairiapusiame pokalbyje, vykstančiame nuo praėjusio amžiaus pradžios iki jo pabaigos. Daugelis jų niekada nebuvo susitikę. Vis dėlto man patinka įsivaizduoti juos sėdinčius didelėje žmonių knibždančioje kavinėje, galbūt Paryžiuje, kur daug gyvybės ir judėjimo, triukšmingų šnekų ir pamąstymų. Svarbiausia, kad toje kavinėje būtų *gyvenama*.

Dirstelėję pro jos langus pirmiausia išvysite jums pažįstamus veikėjus, jie ginčijasi papsėdami pypkėmis ir palinkę į priekį įrodinėja savo tiesas. Išgirsite taurių skimbčiojimą ir puodukų dzingsėjimą; matysite, kaip grakščiai tarp staliukų zuja padavė-

jai. Salės priekyje įsikūrusi didžiausia draugija: kresnas vyrukas ir elegantiška moteris, dėvinti turbaną, geria su jauniaisiais savo bičiuliais. Tolėliau prie tykesnių stalų sėdi kiti kavinės lankytojai. Keli iš jų šoka aikštelėje, galbūt kas nors rašo atskirame kambaryje viršuje. Kažkur pasigirsta pikti balsai, šešėliuose kuždasi įsimylėjęliai.

Galime įeiti ir atsisėsti – gal priekyje, o gal nuošalioje kertėje. Nugirstume tiek pokalbių, kad net nežinotume, į kurią pusę atgręžti ausį.

Bet pirmiausia, kol neatėjo padavėjas...

Beje, kas yra tas egzistencializmas?

Kai kurių knygų autoriai, rašę apie egzistencializmą, taip ir nepamėgino atsakyti į šį klausimą, nes tai sunkiai apibrėžiamas dalykas. Kad ir ką sakytum, vienus iš jų pristatytum klaidingai, kitus išvis atmestum, nes didžiausi mąstytojai iš esmės prieštaravo vieni kitiems. Be to, neaišku, kas buvo egzistencialistas, o kas ne. Sartre'as ir de Beauvoir vieni iš nedaugelio priėmė šią jiems klijuojamą etiketę, nors iš pradžių ir nenoriai. Kiti jos atsisakė ir dažnai teisingai. Kai kurie didieji mąstytojai buvo fenomenologai, bet ne egzistencialistai (Husserlis, Merleau-Ponty), arba egzistencialistai, bet ne fenomenologai (Kierkegaard'as). Kai kurie nepriklausė nei vieniems, nei kitiems (Camus), o kai kurie priklausė ir tiems, ir aniems, bet vėliau apsigalvojo (Lévinas).

Vis dėlto pamėginsiu apibrėžti, kuo užsiima egzistencialistai. Surašysiu tai norėdama, kad jūs su tuo susipažintumėte, bet galite tai praleisti ir grįžti vėliau, kai panorėsite.

*Filosofas Gabrielis Marcelis traukinyje nugirdo moterį sakant:
„Pone, tas egzistencializmas tikras siaubas! Vienos mano draugės
sūnus – egzistencialistas; jis gyvena virtuvėje su juodaode!“*

SARAH BAKEWELL (Sara Beikvel) – britų filosofė, trijų bestseleriais tapusių biografinių knygų autorė. „Egzistencialistų kavinėje“ – ketvirtoji jos knyga, „Guardian“ ir „New York Times“ nominuota kaip viena geriausių 2016 m. ne-grožinių knygų.

Egzistencializmo pradžia užfiksuota tiksliai: 1933 m., kai viename Paryžiaus bare trys draugai susitiko išgerti abrikosų kokteilio. Tai buvo Jeanas-Paulis Sartre'as, Simone de Beauvoir ir Raymond'as Aronas, kuris užsidegęs pasakojo tuodviem apie naują Berlyne populiarią kryptį – fenomenologiją. „Jei esi fenomenologas, gali kalbėti apie šį kokteilį ir iš to padaryti filosofiją!“ – pasakė Aronas. Ši frazė ir įžiebė kibirkštį, iš kurios kilo egzistencializmo gaisras. Ši paprasta frazė parodė Sartre'ui, kad fenomenologija yra būdas filosofiją susieti su kasdiene gyvenimiška patirtimi; ja remdamasis, Sartre'as sukūrė visiškai naują filosofijos kryptį, kalbančią apie radikalią laisvę, autentišką būtį ir politinį aktyvizmą. Tai ir buvo egzistencializmas, iš Kairiojo kranto džiazu barų ir kavinių pasklidęs po visą pasaulį. „Egzistencialistų kavinėje“ telpa viskas: maištinga jo plėtra Antrojo pasaulinio karo metais, įtaka anti-kolonializmui, feminizmui, LGBT judėjimui. Supindama biografijas su filosofija, autorė prikelia ir atgaivina egzistencializmą su visomis jo kūrėjų ir sekėjų tarpusavio kovomis, romanais ir maištais. Prieš mus kaip gyvi iškyla žmonės, bandę atsakyti į klausimus – ką reiškia autentiška būtis po Dievo, ką reiškia laisvė ir atsakomybė.

Egzistencializmas – visai ne į užmarštį nugrimzdusi filosofijos kryptis. Jis vėl svarbus dabartinei visuomenei, kuri iš naujo svarsto apie žmogiškosios būties aktualumą fragmentiškame technologijų valdomame pasaulyje.

Pirkite internetu
www.tytoalba.lt